

ODKA Bölgesinde Uluslararası Denizciliğin Politik Ekonomisi: Yemen’de Vekalet Savaşı Örneği

The Political Economy of International Shipping in the MENA Region: The Case of Proxy War in Yemen

Meysune YAŞAR*

Çağla VURAL**

Başvuru Tarihi: 15.11.2022

Kabul Tarihi: 12.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Bu çalışma İran ve Suudi Arabistan arasında 2015 yılından bugüne Yemen’de süregelen vekalet savaşını deniz güvenliği ve ekonomi politik bağıntıları üzerinden incelemektedir. Çalışma, İran ve Suudi Arabistan arasındaki savaşın mezhepsel temellerden öte deniz güvenliği ve politik ekonomi denklemi üzerinden şekillendiğini iddia etmektedir. Bu iddia üzerinden öncelikli olarak denizcilik stratejisine dair temel kavramlar üzerinde durulmaktadır. Deniz iletişim hatları (sea lines of communications) ve boğum noktaları (choke points) olarak ele alınan bu kavramlar birinci bölümde ele alınmakta ve deniz stratejisti Alfred Mahan’ın üzerinde önemle durduğu stratejik yaklaşımları doğrultusunda değerlendirilmektedir. Birinci bölümde bu değerlendirmelerin Ortadoğu’ya yansımaları da kısaca ele alınırken, ikinci bölümde İran ve Suudi Arabistan ilişkilerinin tarihi arka planına kısaca değinilmektedir. Bu bölümde Yemen savaşının sebeplerine dair ortaya konulan mezhebe dayalı açıklamaların ne derece yerinde olduğu tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde ise savaşın deniz güvenliği ve politik ekonomi bağıntıları üzerinden değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu bölümde esas olarak İran ve Suudi Arabistan’ı savaşa iten unsurlar iki devletin deniz güvenliğine yaklaşımları ve politik ekonomi hedefleri üzerinden ele alınmaktadır. Üzerinde durulan bu temalarla birlikte çalışma iddia etmektedir ki, her iki devlet için de Yemen savaşı bölgesel bir mücadelenin ve rekabetin ötesinde uzun vadeli deniz gücünün tesis edilmesi hedefine hizmet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Suudi Arabistan, Yemen Vekalet Savaşı, Deniz Güvenliği, Politik Ekonomi

Abstract

This study examines the ongoing proxy war between Iran and Saudi Arabia in Yemen since 2015 through the correlation between maritime security and political economy. The study claims that the war between Iran and Saudi Arabia is shaped by maritime security and political economy equations rather than sectarian foundations. Based on this claim, the basic concepts of maritime strategy are primarily emphasized. These concepts, which are considered maritime lines of communications and choke points, are discussed in the first chapter and evaluated in line with the strategic approaches emphasized by naval strategist Alfred Mahan. In

* Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, meysune.yasar@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9073-6350.

** Doktora Adayı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, cagla.vural@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8474-2316.

the first part, the reflections of these evaluations on the Middle East are briefly discussed, while in the second part, the historical background of the relations between Iran and Saudi Arabia is briefly mentioned. This section discusses the appropriateness of the sectarian explanations for the causes of the Yemen war. In the third part, the war is evaluated regarding maritime security and political economy relations. In this section, the study deals with the factors that push Iran and Saudi Arabia to war through the two states’ approaches to maritime security and their political economy goals. Working together with these themes argues that for both states, the Yemen war aims to establish long-term naval power beyond a regional struggle and competition.

Keywords: Iran, Saudi Arabia, Yemen Proxy War, Maritime Security, Political Economy

Giriş

22 Mart 2015 yılında başlayan Yemen Savaşı, 2023 yılına girerken hâlâ devam etmektedir. Bir iç savaş olarak başlayan çatışmalar Suudi Arabistan önderliğindeki koalisyon güçleri ve İran’ın da devreye girmesiyle bir vekalet savaşına dönüşmüştür. Yemen’de asırlardır sağlanamayan istikrar ve bölünmelerin nedenlerinden biri esasında kabileci siyasete ve aşiret kültürüne dayalı toplum yapısında aranabilir. Hâliyle bu yapı, ülke üzerinde jeopolitik amaçları olan devlet ya da devlet dışı aktörler tarafından kullanılma ve hatta çatışmalar açısından askeri ve ekonomik desteklerle teşvik edilme eğiliminde olmuştur. Böylece vekalet savaşlarının gerçekleşmesi için gereken unsurlarla ilgili olarak aranan zemin belirtildiği üzere Yemen’de oluşmuştur. Bölgede hükümete yönelik ayaklanmalar ve saldırılarda üç ayrı yapı gözlenmektedir: Husiler, El-Kaide ve Güneyli Ayrılıkçılar (HİRAAK) (Arslan, 2015, s. 30-32). İran, mevcut yapılar içerisinde Husileri desteklerken; Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyon güçleri Hükümeti desteklemektedir. Ayrıca El Kaide, Husilerle savaşmaktadır. Bu anlamda El-Kaide’nin Suudi Arabistan ve koalisyon güçleri tarafından zaman zaman desteklendiği ve teşvik edildiği iddiaları da gündeme gelmektedir (Elbagir vd., 2019). İran ve Suudi Arabistan’ın Yemen’de yürüttüğü vekalet savaşı genellikle Vehhabi-Şii mücadelesi üzerinden açıklanma eğilimindedir. Bununla birlikte çalışmada mevcut savaşın her iki ülkenin ekonomik güvenliği ile doğrudan ilgili olduğu; Vehhabi-Şii mücadelesinin de söz konusu güvenliğin sağlanması adına yine her iki ülke tarafından eylemlerini meşrulaştırma amacı olarak sunulduğu varsayımı üzerinde durulmaktadır. Çalışma, İran ve Suudi Arabistan’ın Yemen’de devam eden vekalet savaşına ağırlıklı olarak hangi tehdit algısı çerçevesinde girdiği ve devam ettiği sorusu üzerinden ilerlemektedir.

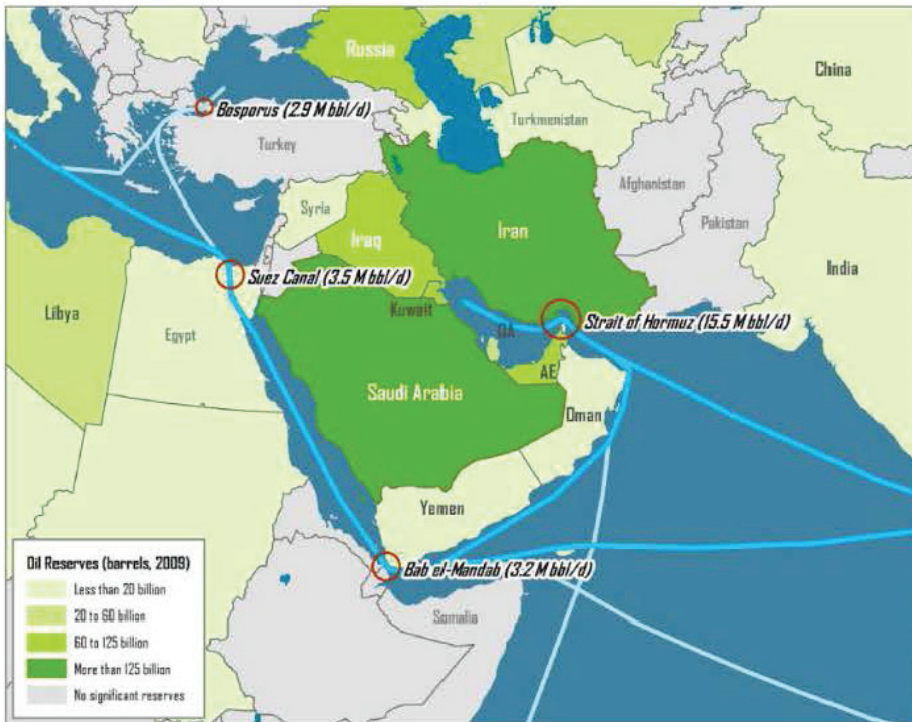
Araştırmalar ve incelemeler sonucu ulaşılmak istenen gaye; İran ve Suudi Arabistan’ın Vehhabi-Şii mücadelesini deniz güvenliği ve politik ekonomi bağıntılarının sağlanması adına eylemlerini meşrulaştırma amacı olarak sunduğu varsayımını temel saikler üzerine yerleştirmektir. Bu amaçla çalışmada çizilen teorik çerçeve, Mahan’ın deniz stratejisi üzerine odaklanırken, deniz iletişim hatları (sea lines of communications) ve boğum noktaları (choke points) kavramları üzerinden hareket etmektedir. Çalışma kapsamında ilk bölüm olan kavramsal çerçevede söz konusu yaklaşım ve temaların Yemen’de süregelen vekalet savaşı için ne anlama geldiği sorusuna cevap aranmaktadır. Mezhep mücadelesi olarak ele alınan sürecin daha iyi irdelenebilmesi için çalışmada ikinci olarak İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin tarihi arka planına değinilmiştir. Bir sonraki bölümde ise Yemen’deki savaşın, iç savaştan vekalet savaşına dönüşme süreci ve Suudi Arabistan-İran ikilisinin sorunu deniz güvenliği çerçevesinde ele alışı ile ilgili incelemeler yapılmıştır. Son olarak sonuç bölümünde ise değerlendirmelerde bulunulmuştur. Neden-sonuç ilişkisi bağlamında yapılan araştırmalar sırasında birincil ve ikincil kaynaklar kapsamında bilimsel veriler, kitaplar, makaleler, internet kaynakları, resmî belge ve raporlardan yararlanılmıştır.

Kavramsal Çerçeve: Denizcilik Stratejisinde Ana Hatlar Olarak Deniz İletişim Hatları ve Boğum Noktaları

Deniz stratejisti Alfred Mahan “deniz gücü ne anlama gelir?” sorusu çerçevesinde üç temel başlık üzerinde durmuştur: uluslararası sanayi ve ticaret, savaş ve ticaret gemileri nakliyesi, deniz aşırı üsler (Peele, 1997, s. 2-9). “Üç sütun” olarak ifade ettiği bu yaklaşımını coğrafi konum, fiziksel uygunluk, bölgenin boyutu, nüfus sayısı, ulusal karakter ve hükümetin karakteri alt başlıkları ile detaylandıran Mahan’a göre ilk dört nitelik değişimi daha az olan son iki nitelik ise deniz stratejileri çerçevesinde şekillendirilebilen unsurlardır. Eklenen bu altı başlıkla birlikte Mahan’a göre denizlere stratejik yaklaşımda devletlerin bulunduğu coğrafi konumun

yahut konum zincirinin hayati önemi vardır. Bunun yanı sıra kuvvet konsantrasyonu, merkezi hatların kontrolü ve muharebe operasyonunun süresi stratejik hesaplamalar açısından kritiktir. Bu noktada kuvvet konsantrasyonunun sağlanması, merkezi hatların kontrol edilmesi ve muharebe operasyonunun süresinde avantaj elde edilmesi hedeflerine dönük olarak üzerinde sıklıkla durulan iki tema mevcuttur: deniz iletişim hatları (sea lines of communication) ve boğum noktaları (choke points).

Mahan'a göre deniz stratejilerinde kuvvetlerin bölge konumlanması açısından hayli önemli olan deniz iletişim hatları "stratejik hat" olarak anılmakta; deniz iletişim hatlarının yakınlıklarına konumlandırılacak limanların savunma ve saldırı açısından sağlayacağı avantajların altı çizilmektedir (Holmes, 2014, s. 34-35). Barış zamanlarında ticaretin savaş zamanlarında ise stratejinin güzergahı olan deniz iletişim hatları ekonomik olarak yalnızca petrol rotası değil aynı zamanda malların taşınması noktasında da önemli zemin ve limanları temsil etmektedir. Stratejik olarak ele alındığında ise müttefik ülkelere yakınlık ve olası çatışma-savaş durumlarında mürettebatın ve deniz mühimmatlarının konumlandırılması başlıkları ile öne çıkmaktadır. Bölgenin coğrafi konumu çerçevesinde yapılan bir diğer önemli tespit ise "boğum noktaları (choke points)" kavramı üzerinden olmuştur. Bu noktalar doğu ve güney sınırlarının takımada doğasından kaynaklanmakta ve deniz seyirferleri için giriş çıkış noktalarının darlığının deniz güvenliği açısından "boğulma noktaları" oluşturduğu varsayımına dayanmaktadır. Literatürde üzerinde uzlaşmış bir tanımı olmamakla birlikte "boğum noktalarına" dair üç temel kriterden bahsetmek mümkündür: kullanıma hazır alternatif deniz yolu güzergahlarının bulunmaması, kontrollerinin ticari-askeri üstünlükte avantaj sağlaması ve birden fazla ülkenin müdahil olabileceği konumda olması (Alexander ve Morgan, 1988, s. 340).

Harita 1: Deniz İletişim Hatları ve Petrol Geçiş Noktaları⁹

(Kaynak: Energy Information Administration, World Oil Transit Chokepoints & BP Statistical Review of World Energy,2009)

⁹ Harita 1 ile Ortadoğu bölgesine uzanan deniz iletişim hatları ve boğum noktaları gösterilmektedir. Mavi çizgi hatları boyunca uzanan noktalar deniz iletişim hatlarını ifade ederken, kırmızı daireler ile ifade edilen kesitler boğum noktalarını ifade etmektedir.

Üzerinde durulan bu temalar Harita 1 ile gösterildiği üzere deniz iletişim hatlarının ve boğum noktalarının başta stratejik olmak üzere siyasi ve ekonomik önemini gösterir niteliktedir. Küresel ekonominin coğrafi aşıl noktaları olarak anılan bu noktalar ve güzergahlar Ortadoğu için de oldukça kritik noktaları temsil etmektedir (Miah vd, 2017, s. 111-120). Öyle ki Ortadoğu’da çalışma ile üzerinde durulacak boğum noktalarında ve deniz iletişim hatlarında olası bir aksaklık yalnızca bölge için değil küresel nitelikte sorunlar doğurabilme etkisine sahiptir. Bu noktadan hareketle bölgeye bir bütün olarak bakıldığında Hürmüz Boğazı önemli bir boğum noktası olarak öne çıkmaktadır. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, İran ve Irak’tan gelen petrolün geçiş noktası olan bu Boğaz başta enerji güvenliğinin sağlanması olmak üzere, deniz ticaretinde istikrarın korunması hedefine de hizmet etmektedir.

Çalışma açısından önemli olan bir diğer nokta ise en dar noktasının 18 mil genişliğine sahip olduğu Bab el-Mandab geçiştir. Kızıldeniz’i Aden Körfezi’ne ve Hint Okyanusu’na bağlayan bu noktada ortaya çıkabilecek bir güvensizlik durumu deniz taşımacılığını Afrika’nın güney ucuna geçişe zorlayabilmektedir. Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı üzerinden Akdeniz ile Hint Okyanusu arasındaki deniz ticaret yolunda stratejik bir bağlantıyı ifade eden bu nokta, yalnızca çalışmada işlendiği üzere son dönem Yemen mücadelesine değil tarihi boyunca bölge devletlerinin rekabete dayalı stratejik yaklaşımlarına sahne olmuştur (Shelala, 2014, s. 39-54). Bölge devletleri arasındaki gerilime rekabete sahne oluşu geçidin stratejik önemine dair önemli ipuçları vermektedir. Öyle ki stratejik önemi yalnızca bölge devletleri için sınırlı kalmamakta, küresel deniz ticaretinin uzun vadede istikrarlı hale getirilmesinde de giderek önemi artmaktadır.

Kısaca değinmek gerekirse söz konusu geçit, ABD’nin petrol pazarına ulaşım sürecinde Süveyş Kanalı’nın güney kapısını ifade ederken, Afrika veya Asya pazarlarına ulaşmak için de Hint Okyanusu’nun kuzey girişini oluşturmaktadır. Bu nitelikleri dolayısıyla bölge devletlerine deniz stratejilerini oluşturmada önemli bir avantaj sağlama kapasitesine sahip olan geçit, deniz iletişim hatlarının Kızıldeniz’den Aden Körfezi’ne ve dolayısıyla Hint Okyanusu’na uzanan güvenliğinin sağlanmasında da bir hayli önemlidir (Raga, 2020, s. 2-8). Üzerinde durulan bu noktalar Yemen vekalet savaşının deniz güvenliği ve politik ekonomi bağıntıları açısından ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Savaşın seyrine ve deniz güvenliği açısından ana temalara geçmeden evvel aşağıdaki bölümde İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin tarihi seyrine kısaca değinilecektir.

İran-Suudi Arabistan İlişkilerinde Tarihi Arka Plan

İran-Suudi Arabistan ilişkileri günümüze dek anlaşma/güven oluşturma ile güvensizlik/yanlış anlaşılma ikilemleri arasında (ki çoğunluk güvensizlik ve yanlış anlaşılma çizgisi olmak üzere) seyreden bir süreç izlemiştir (Behsad, 2018, s. 124-134). İran ve Suudi Arabistan ilişkileri 1925’te İran’da başlayan Pehlevi Hanedanlığı ve 1932’de kurulan Suudi Krallıkla birlikte başlamıştır. Pehlevi Hanedanlığı ve Suudi Krallık arasındaki bu etkileşimler sınırlı olmakla beraber daha çok hac düzenlemelerini kapsamıştır. Ancak II. Dünya Savaşından sonra bu düzenlemelerin teşvikiyle zamanla karşılıklı ticaret ilerlemiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde istikrarı bozucu etkiye sahip olabilecek ortak petrol alanları, iç güvenlik sorunları nedeniyle gündeme gelmemiştir. Her iki ülke de bölgedeki istikrarın devamlılığı konusunda 2. Dünya Savaşına kadar mevcut İngiliz etkisine güvenmişse de savaş sonrası azalan İngiliz etkisinin yerini ABD etkisi almıştır (Keynough, 2016, s. 9). 1913’te İngiltere’nin donanmasındaki enerji ihtiyacı için kömür yerine petrolü kullanmaya başlaması ve Anglo-İran petrol şirketinden yarı yarıya hisse alması eş zamanlı gerçekleşmiştir. Sonrasında Arabistan topraklarında zengin petrol yataklarının keşfiyle de Körfez, enerji tedariki açısından dünyanın en önemli bölgelerinden biri haline gelmiştir (Faisal bin Salman al-Saud, 2003, s. 3-4).

İngiltere bölgeye olan enerji bağımlılığı nedeniyle 2. Dünya Savaşı sonrası bölgede artan ABD etkisini kaygıyla karşılamıştır. Bununla birlikte 1940’ların sonuna doğru Başbakan Musaddık liderliğinde bir araya gelen Milli Cephenin tahta bulunan Şah’a rağmen İran petrollerini millileştirmesi (1951) (Kuduoğlu, 2018, s. 39-44), İngiltere ve ABD’yi İran konusunda aynı amaçlarda buluşturmuştur. Sonunda ortak çıkarlar dahilinde İngiltere ve ABD işbirliği ile 1953 yılında ‘Ajax Operasyonu’ kapsamında Musaddık devrilmiş ve Şah gücü yeniden kendinde toplamıştır (Faisal bin Salman al-Saud, 2003, s. 5). Bu noktadan itibaren işler İngiltere’nin istediği gibi gitmemiş ve ABD’nin İran üzerindeki askeri ve ekonomik etkileri artmıştır. ABD’nin artan bu rolü İran

ile sınırlı kalmamış ve Körfeze de yayılmıştır. 5 Ocak 1957'de ilan edilen Eisenhower Doktrini ile ABD'nin bölgedeki ağırlığı iyice artmış, askeri ve ekonomik yardımları içeren programı öncelikle İran olmak üzere Suudi Arabistan da kabul etmiştir (Hiro, 2018, s. 32-35).

Bu dönemden 1979 İran Devrimine kadar ilişkiler anlaşma ve güven oluşturma seyrinde ilerlemiştir. Bunun nedeni iki ülkenin bölgede sahip olduğu ortak çıkarlar olmuştur. Buna göre Arap milliyetçiliği ve sosyalizm fikirleri ile 1958'de Irak'taki monarşiye yapılan darbe İran ve Suudi Arabistan'ın ortak bir çıkarda buluşmasına yardımcı olmuş ve her iki ülke de kendi rejimlerini bu fikirlerden koruma çabası içine girmiştir. Bir diğer ortak noktaları ise bölgelerindeki petrol arzı ve bu arzın piyasalardaki durumu ile ilişkili olmuştur. Esasında Suudi Arabistan özellikle 1970'ten sonra İran'ın kendisine kıyasla daha büyük ekonomisi, iyi eğitilmiş ordusu ve coğrafi olarak Sovyetler Birliği'ne yakınlığı nedeniyle ABD tarafından daha çok tercih edilebilecek bir ortak olması rolünden rahatsızdı; ancak bu rahatsızlık iki ülke arasında tırmanabilecek gerginlik aşamalarına dönüşmedi (Keynoush, 2016, s. 9-12). Bu dönemde mezheplerin ön plana çıktığı söylemlerde bulunulmaması da ayrıca dikkat çekicidir

İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin çatışma öğeleri barındırmayan seyrindeki değişimin 1979 İran Devrimi ile birlikte olduğu söylenebilir. İran'da 1951-53 yılları arasında petrolün millileştirilmesi ve ardından yapılan darbeye Şah Rıza Pehlevi'nin gücü yeniden elinde toplamasıyla batılı devletlere ve özellikle ABD'ye verilen petrol imtiyazları artmıştır (Faisal bin Salman al-Saud, 2003, s. 5-6). Petrol gelirlerindeki artışa rağmen adaletsiz paylaşım, işçi ve köylüler gibi az gelirli kesimlerin tepkisini çekmiştir. Aynı zamanda Şah Rıza Pehlevi tarafından atılan modernleşme adımları da toplumun bazı kesimleri tarafından kabullenilememiştir. Böylece ekonomik ve sosyal sebeplerle toplumun farklı kesimlerinin tepkisini çeken Şah büyük bir ayaklanmayla devrilmiş ve İran Pehlevi Hanedanlığının yönetimindeki monarşiden, Ayetullah Humeyni liderliğinde İran İslam Cumhuriyetine geçmiştir. Humeyni Şii'lik üzerinden dini ideolojileştirerek İran'da 'politik din' hakimiyetini gerçekleştirmiştir (Sarı, 2015, s. 103-105).

Suudi Arabistan ile ilişkiler tam da bu noktadan sonra gerilmiştir. Suudi Arabistan Vehhabiliği resmi mezhebi olarak kabul etmektedir. Kendileri dışındaki herkesin kafir olduğu düşüncesinin hâkim olduğu Vehhabiler, tabiatıyla Şii'liğin ideolojileştirildiği İran'a karşı olumsuz görüşler beslemektedir. Keza İran'da da taban tabana zıt (Wynbrandt, 2004, s. 244) bu iki mezhep çerçevesinde aynı durum söz konusudur (Deniz, 2018, s. 76). Suudi Arabistan nasıl ki 1979'dan önce İran ile kendi rejimlerine yönelik Arap milliyetçiliği ve sosyalizm fikirlerini tehdit olarak gördüyse aynı şekilde İran Devrimini de tehdit olarak görmüştür. Bu tehdit algısında şüphesiz ki İran anayasasında bulunan "dünyadaki bütün Müslümanların haklarının savunucusu" (Madde 3/16) maddesi de etkili olmuştur. Bu maddeden anlaşılacağı üzere özellikle devrimden sonraki ilk on yılda 'rejim ihracı' konusu İran'da bir dış politika öğesi olarak öne çıkmış ve önemini korumuştur (Şahin, 2007, s. 10-14). 1980-1988 yılları arasında süren İran-İrak Savaşında Suudi Arabistan'ın 'rejim ihracı' korkusu Irak'a ekonomik destekle sonuçlanmış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler 1988 yılında kesilmiştir. Savaş sırasında Suudi Arabistan'ın petrol fiyatlarını kullanarak İran'ı baskılamak istemesi aradaki gerginliği derinleştirmiştir. 1987 yılında Suudi Arabistan'da hac sırasında İran vatandaşları tarafından yapılan İran yanlısı gösterilerde 400 kişinin öldürülmesi ise iki ülke arasındaki gerginliğin boyutlarını gösterebilecektir (Terrill, 2012, s. 7-8). Devrimden sonraki ilk on yılda ilişkilerde bulunan bu saldırganlık hali 1989'da Humeyni'nin ölümü ve 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile yavaş yavaş yumuşama evresine girmiştir. Humeyni'nin ölümü ile Şii'lik ideolojisinin dış politikadaki sert yansımaları ve 'rejim ihracı' konusunun önemi azalmış, Kuveyt işgali ise ABD'nin çözüm için devreye girme ve bu durumun İsrail'i güçlendirmesi ihtimali ile iki ülkeyi yeniden ortak çıkarlar etrafında yakınlaştırmıştır. Çok yakın ilişkiler kurulmasa da gerginliklerin azaldığı ve çatışmadan uzak, işbirliğine daha yakın geçen on yıldan sonra ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırıları mevcut durumu bozmuştur. Bu saldırılardan sonra ABD'nin terörle mücadele kapsamında Afganistan ve Irak işgali bölgedeki dengeleri değiştirmiştir (Kocatepe, 2017, s. 69-71).

Irak'a yapılan müdahalelerle Saddam Hüseyin'in devrilmesi ve bölgede güç boşluğunun oluşması İran'ın buradaki Şii'ler üzerinde olabilecek potansiyel etkisini artırmıştır. Suudi Arabistan'da bölgenin diğer güçlü aktörlerinden biri olarak bunu rahatsız edici bulmuştur. Devrimden sonraki ilk on yılda mevcut olan Vehhabilik-

Şiilik mücadelesi bu evrede hem bölge dışı güçlerin hem de iki ülkenin ayrı ayrı çıkarları doğrultusunda yeniden canlandırılmıştır. İki ülkenin bölgedeki çıkar çatışmaları söylemlerle de kendini göstermiş ve diğer bölge ülkeleri nezdinde prestij kaybettirme güdüsüyle birbirlerini sürekli olarak kötüleme ve yaftalama girişimlerinde bulunmuşlardır (Özev, 2016, s. 92-97). Kuşkusuz ki Suudi Arabistan-İran ilişkileri ABD ve Rusya ikilisinden bağımsız değerlendirilemez. ABD’nin uzun yıllardır (2015 sonrası durum değişime girmekle birlikte (Habertürk, 2015; Erboğa, 2019)) Ortadoğu’da en sarsılmaz ortaklık ilişkisine sahip olduğu ülkelerin başında gelen Suudi Arabistan ile çıkarları doğrultusunda birbirlerine ihtiyacı olan İran-Rusya ortaklığı ilişkilerin yönünü ve seyrini belirleyen bir diğer unsur olmuştur. Özellikle Arap Baharı ve Suriye krizleriyle birlikte bu durum daha da ortaya çıkmıştır. Halihazırda 2000’den itibaren yeniden gündeme gelen Vehhabilik-Şiilik mücadelesi çerçevesinde mezhep farklılıkları Arap Baharı ile daha da belirginleşmiş ve bu doğrultuda Suudi Arabistan-İran ilişkilerindeki gerginlikleri derinleştirmiştir.

Afrika’nın kuzeyi ve Ortadoğu’nun çeşitli bölgelerinde 2010 yılından itibaren işsizlik, gıda enflasyonu gibi sorunların çözümüne yönelik ekonomik talepler ile demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi sosyal ve siyasi talepler doğrultusunda yapılan protesto ve gösterileri içeren süreç ‘Arap Baharı’ olarak adlandırılmaktadır. İlk olarak Tunus’ta meydana gelen olaylara karşı ilgisiz kalsalar da Mısır’da başlayan ayaklanmalar İran’ı da Suudi Arabistan’ı da rahatsız etmiş ve kaygılandırmıştır (Terrill, 2012, s. 10-11). Genel anlamda ‘Arap Baharı’nın kendi ülkelerine sirayet etmesi iki ülke için de riskli bir durumdur. Her iki ülke de ekonomik ve siyasi anlamda iç işlerinde sert politikalar izlemektedir. Dolayısıyla diğer ülkelerde protestoların gerçekleşme sebepleri bu ülkelerde de protestolara yol açabilecektir. Bununla birlikte mevcut iç politika tehditlerine rağmen her iki ülke de olaylara tepkilerini dış politika çıkarları çerçevesinde belirlemişlerdir. Bu anlamda Libya’da gerçekleşen NATO müdahalesi Suudi Arabistan tarafından desteklenirken, İran tarafından desteklenmemiş; Suriye’de ise Esad rejimini destekleyen İran’a karşı muhalifleri destekleyen bir Suudi Arabistan gözlenmiştir. Bunun tersi olarak Bahreyn ve Yemen’de ise ortaya çıkan ayaklanmaları İran hamiliğinde Şiilik tehdidi olarak gören Suudi Arabistan, belirtilen bölgelerdeki rejimlere askeri destek olarak müdahalelerde bulunmuştur (Kocatepe, 2017, s. 72-73). Yemen, iki ülke arasında vekalet savaşı adı altında hâlâ çatışmaların devam ettiği bir bölge olma özelliğindedir. Bir sonraki bölümde İran-Suudi Arabistan ilişkileri çerçevesinde Yemen’de devam eden savaş, deniz güvenliği ve politik ekonomi bağıntıları kapsamında incelenmiştir.

Yemen’deki Vekalet Savaşı’nın Deniz Güvenliği ve Politik Ekonomi Bağıntıları

Yemen’de Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti öncesinden beri devam eden istikrarsızlık ve çatışmalar 21. yüzyılda da sona ermemiş ve bir iç savaş olarak kendini göstermiştir. İç savaş olarak başlayan süreç zamanla ‘vekalet savaşı’ olarak evrilmiştir. Bu bağlamda yerli ve uluslararası aktörlerin de dâhil olduğu kanlı ve şiddetli süreç devam etmektedir. İlk olarak kısaca iç savaşın kökenine değinmek yararlı olacaktır. Belirtildiği üzere Yemen’in tarihi istikrarsızlık ve çatışmalar içinde süregelmiştir. Birbirine karşıt görüşler barındıran kabilelerin üzerinde Osmanlı İmparatorluğu dahi tam bir hâkimiyet sağlayamamış, 1800’lü yılların sonlarında ise günümüzde de etkilerini gösteren Zeydi/Sünni mezheplerinin karşılıklı üstünlük mücadelesi başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşı sonrası Yemen’den çekilmesiyle birlikte Zeydi liderliğinde Kuzey Yemen bağımsızlığını kazanmış, Güney Yemen ise İngiltere kontrolünde kalmıştır.

1962 yılında Kuzey Yemen’de Zeydi lideri öldüren ordunun Yemen Arap Cumhuriyeti’ni kurmasıyla birlikte iç savaş devam etmiştir. Aynı dönemde ise Güney Yemen İngiltere’den bağımsızlığını kazanmış ve Rusya yanlısı ideoloji ile Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Sonraki yıllarda kuzey ve güney arasında da oluşan çatışmalar 1980’li yıllarda çözülmeye çalışılmış ve Soğuk Savaşın bitimiyle Kuzey ve Güney Yemen birleşmiştir. Birleşmeden sonra koalisyon hükümeti kurulmuş ve kuzey devlet başkanı Ali Abdullah Salih devlet başkanı olmuştur. Devlet başkan yardımcısı Güneyli olmakla birlikte Güney Yemenliler süreçte taleplerinin karşılanmadığı ve haklarının gasp edilmek istendiği gerekçesiyle 1994 yılında ayrılıkçı hareketlere başlamışlardır. Bu tarihten itibaren devam eden kaos ortamında başka yerel aktörlerde bulunmaktadır. Kuzeyde El Kaide ve Husiler, güneyde ise diğer ayrılıkçı hareketler olmak üzere Yemen Devleti çatışma içindedir. El Kaide ve Husiler kendi aralarında da çatışmaktadır (Arslan, 2015, s. 20-23; Acet, 2018, s. 115-116).

Yemen’de devam eden bu istikrarsız sürecin iç savaşa dönüşmesi ise bu temeller üzerinde esas olarak Hükümet

ve Husiler arasında başlayan olaylarla olmuştur. 2004 yılında Hüseyin El Husi liderliğinde başlayan isyanlarda, Husi'nin ve birçok taraftarının öldürülmesiyle birlikte gerilim tırmanmıştır. O tarihten itibaren El Kaide'nin eylemleri ve Güneylilerin de ayaklanmalarıyla iyice karmaşıklaşan ortam 2011'de Arap Baharı ile daha da şiddetlenmiştir. Bu süreçte devam eden saldırı ortamında yaralanan Devlet Başkanı Salih, Suudi Arabistan'a gitmiş ve başkanlık görevini yardımcısı Abdurabbu Mansur Hadi'ye (2012) devretmiştir. 2013 yılında ise Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) ve ABD gibi diğer aktörlerin desteğiyle Ulusal Diyalog Konseyi kurulmuş ve Yemen'deki sorunların çözüme kavuşabilmesi adına Hükümet ve Husiler arasında arabuluculuk yapılmaya çalışılmıştır. Yeni bir anayasa yazılması ve federasyon kurulmasını öngören çözümleri ortaya koyan Konsey planları Husiler tarafından kabul edilmemiştir.

Devam eden çatışma ortamında yeni bir hükümet kurulması gibi talepleri kabul edilmeyen Husiler birçok resmi dairesine el koydukları başkent Sana'nın yönetimini ele geçirmişlerdir. Gelişen olaylar zincirinde devlet Başkanı Hadi Aden'e kaçmış ve burayı geçici başkent (2015) ilan etmiştir (Deutsche Welle, 2018; Aljazeera Turk, 2015). Aynı tarihlerde Arap Liginden Husiler konusunda yardım isteyen Hadi'ye olumlu yanıt verilmiş ve 'Kararlılık Fırtınası (Operation Devcisive Storm)' operasyonu başlamıştır. Operasyonun en büyük destekçisi Suudi Arabistan olmakla birlikte KİK ülkeleri, Fas, Mısır, Sudan, Pakistan ve Ürdün de askeri destekte bulunmuştur. ABD ise istihbarat ve lojistik olarak operasyonu desteklemiştir. BM Güvenlik Konseyi de Hadi'yi Yemen Devlet Başkanı olarak tanıdıklarını belirterek sorunların sivillere zarar vermeden diyalog yoluyla çözülmesi çağrısında bulunmuştur. Kararlılık Fırtınası Operasyonu 26 Mart 2015'te başlamasından yaklaşık bir ay sonra sona ermiştir (Aljazeera Center for Studies, 2015). Sonrasında 'Umuda Dönüş (Operation Restoring Hope)' adında yeni bir operasyon başlamıştır (Reuters, 2015). Koalisyon güçleri ile Husiler arasındaki çatışmalar günümüzde hala devam etmektedir.

Yemen'de yaşanan iç savaşın 'vekalet savaşı' olarak adlandırılmasının sebebi Suudi Arabistan öncülüğünde koalisyon güçleri ile çarpışan Husilerin askeri ve ekonomik olarak destekçisinin uzun yıllardır İran olarak görülmesidir. İran Genelkurmay Başkanı Husilere askeri destek sağladıkları iddiasını yalanlarken, danışmanlık ve entelektüel destek verdiklerini kabul etmiştir (Middle East Monitor, 2019). Bununla birlikte İran'ın Husilere doğrudan mali ve lojistik yardımda bulunduğu dair iddialar da yüksek oranda kabul görmektedir (Salisbury, 2015, s. 6). Vekalet savaşı, gruplar veya ülkeler arasında esasında her birinin kendisinden daha büyük başka güçlerin çıkarlarını temsil ettiği ve bu güçlerden yardım ve destek alarak yaptığı savaş olarak tanımlanabilecektir (Cambridge Dictionary, Proxy War). Bu çerçevede Yemen'de süregelen vekalet savaşının Suudi Arabistan ve İran'ın çıkarları nedeniyle ve yine bu iki ülkenin askeri ve ekonomik desteği ile yaklaşık yedi yılı aşkındır devam ettiği görüşünde uzlaşmaktadır.

Ayrıca 1980'li yıllardan itibaren Yemen'de Vehhabilik mezhebini kabul eden kesimlerin varlığındaki artış ve genel olarak nüfusun %65'inin sünni olması; Husilerin ise Şiilik mezhebini kollarından biri olan Zeydiliğe bağlı bir hareket (Gökalp, 2013, s. 87-114) kabul edilmesi (tartışmalı bir konu olmakla birlikte), Suudi Arabistan ve İran arasındaki Vekalet Savaşı'nın Vehhabi-Şii mücadelesi eğiliminde gerçekleştiğinin iddia edilmesine neden olmuştur. Gerçekten de Lübnan, Suriye, Azerbaycan, Irak, Bahreyn ve Yemen'deki Şii azınlıkları içine alacak şekilde oluşan Şii Hilali kapsamında İran'ın özellikle ABD'nin 2003 işgali sonrası Irak'ta güçlenmesiyle, Suudi Arabistan ve sünni-vehhabi mezhepli Körfez ülkelerinin bazılarında oluşturduğu tehdit algısı artmıştır (Kocatepe, 2017, s. 81-82). Bununla birlikte çalışmada görünüşte Vehhabi-Şii mücadelesi olarak adlandırılabilir olan durumun esasında iki ülkenin ekonomik çıkarlarına dayanan rekabete ve ekonomik kapsamda algıladıkları tehditlere dayandığı üzerinde durulmuştur. Suudi Arabistan ve İran'ın bölgedeki ekonomik çıkarlarına geçmeden önce Yemen'in stratejik öneminin belirtilmesi gerekmektedir. Yemen, deniz yoluyla taşınan petrolün %8'inin geçiş güzergahı olan Aden Körfezi'nin kontrolünün sağlanması adına stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bu güzergaha göre Harita 2 ile gösterildiği üzere Hint Okyanusu Bab el-Mandab Boğazı ile Kızıldeniz'e oradan da Süveyş Kanalı ile Akdeniz'e bağlanır (Oktav, 2019).

Harita 2: Geo-Stratejik Alanı ile Bab el-Mandab¹⁰
(Kaynak: Lott, 2021)

Aden bölgesi bu güzergâh üzerinde gemilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için durdukları liman şehirlerini barındırmaktadır. Genel olarak deniz taşımacılığı açısından eski Baharat Yolu’nun bir kolu olarak Aden Körfezi ve Bab el-Mandab Boğazı, günümüzde hala ticari geçişler açısından önem arz etmektedir. Kızıldeniz’e kıyısı olan tüm devletler için stratejik olan bu körfez Hint Okyanusuna kıyısı olan devletler için de önemlidir (Semin, 2015). Bu önem Harita 2 ile gösterildiği üzere Hürmüz Boğazı’ndan Arap Denizi’ne ve Hint Okyanusu’na ve oradan da Bab el-Mandab geçişi ile Doğu Akdeniz’e uzanan deniz iletişim hatları ve boğum noktalarını içinde barındıran alan ile kendini göstermektedir. Bu noktadan hareketle örneğin Çin’in ihracat gemileri bu güzergâh üzerinden Batı Avrupa’ya ulaşmaktadır. Yine Yemen’in hâkimiyetinde bulunan Socotra takım adaları da Hint Okyanusundaki deniz ticaretinin güvenliğinin ve kontrolün sağlanması anlamında üs kurulması açısından özellikle ABD ve Rusya’nın hedefinde olmuştur (Hoffman, 2022). Tabiatıyla Yemen’in belirtilen stratejik önemi sadece bir iç savaş iken başka devletlerin de aktörler olarak devreye girdiği bir savaş alanına dönüşmüştür.

Suudi Arabistan için Yemen, Kızıldeniz’e kıyısı olması nedeniyle buradaki ticari geçişlerin doğal seyri açısından önemlidir. Bölgede İran destekli bir yapının oluşması, Suudi Arabistan’ın Hint Okyanusuna açılan yollarından birinin tıkanması anlamında ticari kayıplara yol açabilecektir. Hint Okyanusuna açılan diğer bir kapısı olan Hürmüz Boğazı ise, İran ile karşılıklı kıyıların olduğu Basra Körfezi’nin çıkışı noktasıdır. Boğaz dünyadaki petrol arzının %30’unun geçtiği su yoludur. Bu bölgede Körfez ülkeleri ile İran arasında yaşanan gerilimler ve devam eden istikrarsızlık Suudi Arabistan’ı alternatif boru hatları düşenebilecek ve deniz taşımacılığı ile petrol arzı yapılabilecek yollar aramaya itmiştir. Suudi Krallığı bu bağlamda Hürmüz Boğazı’ndaki enerji ve ekonomi güvenliğini tehdit altında hissetmektedir. Halihazırda Hint Okyanusuna açılan yollarından birinde güvenliğine tehdit olarak gördüğü İran’ın diğer alternatif güzergâh olan Bab el-Mandab’te oluşabilecek varlığı tabiatıyla Suudi Arabistan’daki tehdit algısını arttırmıştır (Orkaby, 2019). İran’a geldiğinde ülkenin Yemen’de devam eden savaşa Şii çerçevesinde destek sağladığı yönünde görüşler olsa da esasında Husiler Şii değildir.

¹⁰ Harita 2 ile Bab el-Mandab’ın geo-stratejik konumu ortaya konmaktadır. Harita ile gösterildiği üzere söz konusu alan Hint Okyanusu ve Doğu Akdeniz güzergâhının önemli bir noktası olma konumundadır. Öyle ki bu alan çalışmada kullanılan ana kavramlar olan deniz iletişim hatları (sea lines of communications) ve boğum noktaları (choke points) açısından bölge devletlerine yalnızca ekonomik olarak değil stratejik olarak da önemli avantajlar vaat etmektedir.

Buna göre Şiilik mezhebinden farklılaşarak ortaya çıkan ve Şiiliğin bir kolu olarak kabul edilen Zeydilikten ayrılarak farklı öğretiler ortaya koyan El Husi'nin taraftarları Husiler diye anılmaktadır (Oktav, 2019, s. 10). İran'ın bölgeye olan ilgisi de ekonomik hassasiyetlere dayanmakla birlikte Yemen'deki mücadelesi daha çok ulusal güvenlik algısıyla ilişkilendirilebilecektir. Tarihi arka plan bölümünde de belirtildiği üzere İran 1979 devriminden beri politik din ideolojisinin varlığına karşı sürekli tehdit halinde hissetmiştir (Oktav, 2019, s. 12). 1981 yılında Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt ve Bahreyn tarafından kurulan Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) de her ne kadar ekonomik, siyasi ve sosyal hedefler konusunda işbirliği amacıyla kurulduğu iddia edilse de İran tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Belirtilen nedenler ışığında mezhepsel olarak farklılıklar barındırdığı Körfez ülkelerine karşı İran, savunma stratejileri geliştirmiştir. Periferisinde bulunan ülkelerdeki Şii gruplara ekonomik güvenliğini de içine alan ulusal güvenlik çıkarları gereğince yakın politikalar izlemiştir. Yemen de bu çerçevede değerlendirilebilecektir. Burada İran; Hürmüz Boğazı kartını kullanarak kaygılandırdığı Suudi Arabistan'ı, Hint Okyanusuna çıkış kapısı olarak gördüğü bir diğer alternatif olan Bab el-Mandab Boğazını da ele geçirme tehdidiyle karşı karşıya bırakmıştır (Demir, 2014, s. 119). Uzun yıllardır ABD tarafından uygulanan ve Suudi Arabistan'ın da destekçisi olduğu ambargolar nedeniyle ekonomik sorunlar yaşayan İran; Suudi Arabistan, ABD ve ambargoya destek veren diğer devletler için de stratejik noktadaki Aden Körfezini kontrol eden Yemen'i ele geçirerek ve buranın kontrolünü sağlayarak hem ekonomik hem de ulusal güvenliği açısından avantajlı bir konuma geçebilecektir.

Yemen'deki vekalet savaşı devam etmektedir. Esasında bölgedeki savaşın uzaması ve böylece İran ile Suudi Arabistan'ın harcadığı savaş maliyetlerinin artması, ABD ve diğer uluslararası aktörler tarafından istenen bir sonuçtur. Bu anlamda hem iki ülke ekonomisinde de savaştaki maliyet artışı nedeniyle yaşanan zayıflıklar, hem de Yemen'de ikisinden birinin tamamen hâkimiyet kazanamaması teşvik edilmektedir. Genel olarak bakıldığında ise Suudi Arabistan ve İran'ın bölgedeki büyük aktörler olarak çatışma halinde olması ve zayıflaması Batılı ülkeler açısından daha menfi gözükmektedir. Şöyle ki bu iki aktörün olası bir işbirliği İsrail'in ulusal ve hatta ontolojik güvenliğini, Batılı ülkelerin ise enerji güvenliğini tehdit edecektir. Dünya'nın en büyük petrol üreticilerinden olan bu iki ülke aynı zamanda en önemli deniz ticareti yollarından birinin de kıyıdaşlarıdır. Olası bir işbirliği petrolün endüstriyel gelişmelerdeki önemi de düşünüldüğünde her iki ülkeye de hem bölgesel hem de küresel düzlemdeki politikaları etkileme açısından çeşitli fırsatlar sunacaktır (Özev, 2016, s. 88-89). Tabiatıyla bölgenin genel olarak bu istikrarsız, çatışma halindeki durumu bölge dışı aktörler tarafından da teşvik edilmektedir. Bu bölümde Yemen Savaşı'nın ekonomik önemi her iki ülke açısından da analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde genel değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Sonuç

Yemen'de süregelen vekalet savaşı genellikle Vehhabi-Şii mücadelesi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Vehhabi-Şii mücadelesi her iki ülkenin politik ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirme adına bir araç işlevi görmektedir. Çalışmada da belirtildiği üzere İran-Suudi ilişkilerinin tarihi göz önüne alındığında, her iki ülkenin de mezhepleri ilişkilerinin başladığı yıllardan beri değişmemiştir. Mezhep karşıtlıklarının çatışmalarının temel sebebi olacağı iddiası iki ülkenin her dönem çatışma halinde olmaması ile çelişmektedir. İran devrimi öncesi iki ülke arasında işbirlikleri dahi mevcuttur. Bununla birlikte Şiilik mezhebinin 1979 devrimi ile ideolojileştirilmesiyle iki ülkenin rejim ihracı konusu çerçevesinde tehdit algılarının arttığı da bir gerçektir. On yıllık bir dönemden sonra Humeyni'nin ölümüyle rejim ihracı konusunun gündemden düşmesi yine ilişkilerin seyrine etki eden unsurlardan biri olmuştur. Görece sakin geçen Soğuk Savaş sonrası döneme rağmen; iki ülke arasında, 2000'li yıllardan itibaren çeşitli unsurların etkisiyle güvensiz, rekabet barındıran ve zaman zaman çatışma ihtimalleri taşıyan gerilimli ortam tekrar canlanmıştır. Bu yıllardan itibaren mezhep mücadelesi ve rejimi koruma konusu, temelde ekonomik ve ulusal çıkarların tesisi amacıyla iki tarafın da eylemlerini yerelde ya da dış politikada meşrulaştırarak adına güvenleştirdiği yani güvenli tehdidi olarak ifade ettiği bir işlev görmüştür. İran'ın Orta Asya ya da doğusundaki Sünni mezhepli komşularını, rejimine büyük bir tehdit olarak görmemesine rağmen; Körfezdeki Sünni-Vehhabi mezheplerine sahip komşularını rejimine bir tehdit olarak görmesi bu durumun göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Yine Suudi Arabistan'ın kendi bölgesinde dini ideolojileştiren iki devlet olarak İran ve İsrail algısı kıyaslandığında, İran tehdidine olan hassasiyetinin daha fazla olması; söz konusu rekabetin nedenleri açısından dini mücadeleler dışında açıklamalar gerektirmektedir.

Yemen’de süren vekalet savaşının nedenleri de böylece Vehhabi-Şii mücadelesi ötesinde açıklamalar gerektirmektedir. Deniz güvenliği ve politik ekonomi bağıntıları konusunun incelendiği bölümde belirtildiği üzere bu kavramlar (deniz iletişim hatları ve boğum noktaları) devletlerin ekonomik güvenlikleri ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlantı çerçevesinde Suudi Arabistan, savunma maliyetlerini de etkileyecek ticari yetkinliğine, Bab el-Mandab geçidinin kontrolünün İran’a geçmesi olasılığı yüzünden tehdit hissetmektedir. Yine İran kontrolü neticesinde burada ortaya çıkabilecek kısıtlamalar sonucu meydana gelebilecek dengesizlikler Suudi Arabistan için bir ekonomik tehdit oluşturmaktadır. İran’ın Yemen’de zafer elde etmesi ihtimali, Suudi Arabistan tarafından yapılacak enerji arzının Basra Körfezi ve Kızıldeniz’de sıkıştırılması ve bu arzın deniz yolu ile Hint Okyanusuna çıkışının engellenmesi ihtimallerini de ortaya çıkarmaktadır. İran açısından ise deniz iletişim hatları ve boğum noktalarının politik ekonomi bağıntıları jeo-ekonomi kavramı çerçevesinde açıklanabilmektedir.

İran, Aden Körfezinde sağlayacağı kontrolle jeopolitik hedeflerini gerçekleştirmek üzere ekonomik araçları kullanabilecektir. Şöyle ki ticaretin kalbi olarak düşünülen bu bölgede sağlanan kontrol o güzergahı kullanan devletler için bir koz olarak ele alınabilecektir. Bu, İran’a çeşitli yaptırım ve kısıtlama olanakları tanıyabilecektir. Yine buradan sahip olacağı ekonomik güçle özellikle enerji kaynakları arzının gerçekleştirilmesi konusunda kısıtlama, abluka ve ambargo gibi ekonomik saldırı kartlarını da kullanabilecektir. Bununla birlikte Bab el-Mandab bölgesi başta olmak üzere Yemen’in sahip olduğu stratejik konum yalnızca ticari değil aynı zamanda stratejik etkinlik kurma noktasında da önemli avantajlar vaat etmektedir. Kuşkusuz bu vaatlerin en açık gözlemlenebildiği alanlar deniz iletişim hatları ve boğum noktaları boyunca öne çıkan güzergahlardır. Hint Okyanusu Bab el-Mandab Boğazı ile Kızıldeniz’e oradan da Süveyş Kanalı ile Akdeniz’e bağlanan söz konusu güzergah, Yemen’de etkinlik kuracak devlet ya da devletlere başta enerji akışında etkinlik kurmak olmak üzere; ilgili alanlardan geçiş ve kontrol üstünlüğü ve dolayısıyla stratejik avantaj sağlama konumundadır. Üzerinde durulan bu noktalarla birlikte çalışmada Yemen’deki savaşın deniz güvenliği ve devletlerin politik ekonomi ekseni çıkarları açısından değerlendirilmesi vekalet savaşının tarafları olan İran ve Suudi Arabistan üzerine yapılmıştır. Bu değerlendirmeler göstermektedir ki her iki devlet için Yemen mücadelesi bölgesel bir rekabetten öte anlamlar taşımakta, uzun vadede deniz gücünün tesis edilmesi hedefine hizmet etmektedir.

Kaynakça

- Acet, G. S. (2018). Yemen’de İç Savaş ve İnsan Savaşın Boyutları, *Social Science Studies Journal*, Vol: 4, Issue: 13, 114-125.
- Alexander, L.M., Morgan, J.R. (1988). Choke Points of the World Ocean: A Geographic and Military Assessment. The University of Chicago. *Military Activities*, 340.
- Aljazeera Center for Studies, “Operation Decisive Storm: Reshuffling Regional Order”, Position Paper, 06 April 2015.
- Al-Saud, Faisal bin Salman, *Iran, Saudi Arabia and the Gulf Power Politics in Transition 1968–1971*, I. B. Tauris-London New York, New York, 2003.
- Arslan, İ. (2015). Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/ Küresel Güç Mücadelesi, *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, Cilt: 1, Sayı: 1, 17-48.
- Athoğlu, Y., “Aden Körfezinde Güç Mücadelesi”, *Bilgesam*, 02.06.2009, <http://www.bilgesam.org/incele/1311/-aden-korfezi'nde-guc-mucadelesi/#.XfAsj-gzbIW> (10.04.2022).
- Behsad, D. (2018). Iran and Saudi Arabia in the Middle East: Leadership And Secterianism (2011—2017), *Vestnik Rudn International Relations*, Vol. 18, No. 1, 124-134.
- “Beş Başlıkta Yemen Savaşı”, *Deutsche Welle*, 06.11.2018, <https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-ba%C5%9Fli%C4%B1kta-yemen-sava%C5%9F%C4%B1/a-46160545> (10.05.2022).
- Cambridge Dictionary, ‘Proxy War’, <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce/proxy-war> (10.03.2022).
- Demir, A. (2014). İran’ın Basra Körfezi’ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı’ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 107-140.

- Yıldırım, D. (2018). Ortadoğu’da Vehhabi- Şii Mücadelesi, TESAM Akademi Dergisi, 5 (1), 63 – 95.
- Elbagir, N.; Abdelaziz, S.; El G., Mohamed A. and Smith-Spark, L. (2019). “The US shipped weapons and secrets to the Saudis and Emiratis. Now, some are in the hands of fighters linked to al Qaeda and Iran”, CNN, <https://edition.cnn.com/interactive/2019/02/middleeast/yemen-lost-us-arms/> (12.05.2022).
- Erboğa, A. (2019). Obama ve Trump Dönemi ABD-Körfez İlişkileri, SETA, Sayı: 269.
- Gökalp, Y. (2013). Yemen’de Suudi-Zeydi İlişkilerinin Tarihi Arka Planı, e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VI/2, 87-114.
- Hiro, D. (2018), Cold War in the Islamic World Saudi Arabia, Iran and the Struggle for Supremacy, Oxford University Press, New York.
- Hoffman, J. (2022), Some Tiny Islands Near Yemen Could Have a Big Role in the Competition Between US and China, Insider, <https://www.businessinsider.com/islands-near-yemen-could-have-role-in-us-china-competition-2022-1> (10.08.2022).
- Holmes, J.R. (2014). Strategic Features of the South China Sea. Naval War Collage Review. Vol.67.No.2.s: 34-35.
- “Iran admits supporting Houthis in Yemen for the first time”, Middle East Monitor, 03.10.2019, <https://www.middleeastmonitor.com/20191003-iran-admits-supporting-houthis-in-yemen-for-the-first-time/> (01.06.2022).
- Keynoush, B. (2016). Saudi Arabia and Iran Friends or Foes?, Palgrave Macmillan, New York.
- Kocatepe, D. (2017). Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümü Çıkar Çatışması, ANKASAM | Bölgesel Araştırmalar Dergisi, İran Özel Sayısı 1 (2), 67-101.
- “Körfez Ülkeleri Liderleri Camp David Zirvesine Katılmıyor”, Habertürk, 12.05.2015, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1077176-korfez-ulkeleri-liderleri-camp-david-zirvesine-katilmiyor> (10.04.2022).
- Konukcu, Y. (2018). İran’ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 3, 74-91.
- Kuduoğlu, A. (2018). İran’da Musaddık Dönemi: 1951-1953, İran Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 37-62.
- Lott, A. (2021). Maritime Security Threats and the Passage Regime in the Bab el-Mandab, The NCLOS Blog, <https://site.uit.no/nclos/2021/06/21/maritime-security-threats-and-the-passage-regime-in-the-bab-el-mandeb/> (10.12.2022).
- Miah, M.A., Ahmed, S.U., Sultana, K.S. (2017), Control Over Maritime Chokepoints an Assurance of Secure Lifeline, Bangladesh Maritime Journal, Vol 3, No 1,111-120.
- Oktav, Ö. Z. (2019). Suriye Krizi Sürecinde Suudi Arabistan’ın Değişen Stratejileri ve Arap Dünyasında Değişen Dengeler, https://www.researchgate.net/publication/335168477_Suriye_Krizi_Surecinde_Suudi_Arabistan_in_Degisen_Stratejileri_ve_Arap_Dunyasinda_Degisen_Dengeler (03.04.2022).
- Orkaby, A. (2019). Saudi Arabia’s War in Yemen Is About Oil, The National Interest, <https://nationalinterest.org/blog/middle-east-watch/saudi-arabia%E2%80%99s-war-yemen-about-oil-90736> (05.04.2022).
- Özev, M. H. (2016). İran-Suudi Arabistan İlişkileri, 1932-2014, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 66/1, 83-104.
- Peele, R.B. (1997). Maritime Chokepoints: Key Sea Lines of Communication and Strategy. Strategy Research Project. U.S. Army War College. S:2-9.
- Raga, A.A. (2020), The Bab El-Mandeb Strait: Geopolitical Considerations of the Strategic Chokepoint, https://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_opinion/2020/DIEEEEO19_2020ANAAGU_BabMandeb_ENG.pdf, (12.08.2022), 2-8.
- Salisbury, P. (2015). Yemen and the Saudi-İranian ‘Cold War’, Chatham House: The Royal Institute of International Affairs, Research Paper.
- Sarı, İ. (2015). 1979 Devrimi Sonrası İran’ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri, Turkish Journal of Middle Eastern Studies, Cilt: 2, Sayı: 1, 95-135.
- “Saudi-led coalition announces end to Yemen operation”, Reuters, 21.04.2015, <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-saudi/saudi-led-coalition-announces-end-to-yemen-operation-idUSKBN0NC24T20150421> (01.03.2022).
- Semin, A. (2015). Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi, Bilgesam, No: 1201.
- Shelala, R.M. (2014), Maritime Security in the Middle East and North Africa: A Strategic Assessment, Center for Strategic and International Studies, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/

files/publication/140206_maritime_security_shelala_report.pdf, (10.05.2022), 39-54.

Şahin, M. (2007). İran Dış Politikasının Dini Retoriği, Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, 10-19.

Terrill, W. A. (2012). The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security, Mackenzie Tyler and Anthony M.Boone (eds.), Rivalry in the Middle East Saudi Arabia and Iran, New Nova Science Publishers, New York, 1-52.

The Geography of Transport Systems, (2009), Shipping Lanes, Strategic Passages and Oil Reserves in the Middle East, Energy Information Administration, World Oil Transit Chokepoints & BP Statistical Review of World Energy, <https://transportgeography.org/contents/applications/petroleum-transportation-resource/strategic-passages-middle-east/> (11.06.2022).

Wynbrandt, J. (2004). A Brief History of Saudi Arabia, Library of Congress Cataloging-in-Publication, New York.

“Yemen’de İran-Suud Savaşı”, Aljazeera Turk, 26.05.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yemende-iran-suud-savasi> (04.03.2022).